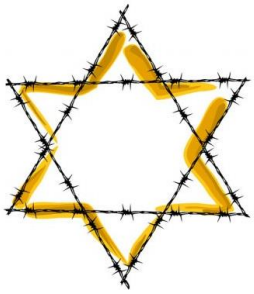

הצלה בידי יהודים בשואה - סולידריות בעולם מתפרק

מעובד על פי מנהל חברה ונוער "יהודים מצילים יהודים" - ליאת סלומון

"וכל המקיים נפש אחת, מעלים עליו כאילו קיים עולם מלא" (משנה סנהדרין ד, ה)

הגבורה היהודית בשואה מצאה לה ביטויים רבים. אחד החשובים שבהם הייתה התופעה של יהודים שסיכנו את עצמם, כדי להציל את בני עמם.

יהודים רבים, הן כיחידים והן כארגונים, בייחוד הצעירים שבהם, לא עמדו מנגד, כשראו שמובילים את בני עמם למוות. הם ניסו לסייע לאחיהם בכל דרך אפשרית. בהצלה זו היו גילויי גבורה רבים.

הצלת היהודים בידי אחיהם התבצעה באופן אקטיבי במסגרות שונות, גם תוך הפעלת תחבולות ותחכום רבים.

ניסיונות ההצלה התקיימו הן בארצות המוצא של היהודים, והן בארצות אליהן ברחו יהודים. ניסיונות להציל יהודים בידי יהודים התרחשו אף במחנות עצמם, כאשר יהודים ראו את חבריהם מטים ליפול והושיטו להם עזרה קריטית ברגע האחרון. (יש לזכור כי מדובר בעזרה ובניסיונות להצלה אשר לעתים לא צלחו).

תופעת היהודים שהצילו יהודים בשואה הייתה תופעה נפוצה והתקיימה בכל ארצות הכיבוש הגרמני. מחקר התופעה של חסידי אומות העולם העלה, שרובם נעזרו בתהליך ההצלה ביהודים, עמם פעלו בשיתוף פעולה הדוק. *(נמסר ע"י הועד להוקרת פועלם של יהודים שהצילו בני עמם בשואה)*

מטרות הפעילות:

- מודעות לתופעה של הצלת יהודים ע"י יהודים בזמן המלחמה.
- הבנת הבחירה של אותם יהודים לסייע לאחרים תוך סיכון עצמי גדול.
- חשיבות ההכרה ההיסטורית בתופעה זו של יהודים מצילים יהודים.
- חשיבות הכרת התופעה עבורנו.

חומרים:

- כרטיסיות דיון (נספח)
- הסרט "התנגדות"

מהלך הפעילות:

חלק ראשון - סיפורי הצלה

המנחה יספר לחניכים את שלושת הסיפורים האישיים הבאים או יבחר שניים מהם.

א. "העשירייה"

באביב 1943 במחנה הריכוז פלאשוב שבפולין התארגנה קבוצה של עשר נשים, בנות שש עשרה עד עשרים ושש. רוב הבנות היו מורות או תלמידות ב"בית יעקב", והן אימצו אליהן גם אחרות, למשל רגינה לאוב שהייתה אלמנה, לא דתית, אשר שכלה את בנה. בנות הקבוצה אימצו אותה לחיקן והעניקו לה סיוע חומרי ונפשי. במצבים של סכנת פרידה ושל סכנת מוות סיכנו את עצמן הבנות רק כדי להישאר יחד כקבוצה אחת מאוחדת. על האווירה בתוך הקבוצה סיפרה רחל שנצר:
לעיתים היינו מטיילות באושוויץ אחרי העבודה. היה זה לא הרחק מן המקום שבו שרפו את הגוויות, והעשן היה מחניק. אבל רבקה הייתה יוצאת עם אחת או שתיים מאתנו ומדברת על העבר, על מה שהיה מלפני המלחמה. למה דיברה אתנו על העבר, ולא על ההווה ולא על העתיד? הרי היינו בלית ברירה בתוך ההווה, ועתיד לא ראינו. אז דיברנו על העבר. אבל דיברנו, וכך התעודדנו. (מתוך "רוחקה ושתי הריבקות", מנהיגות קבוצת ה"עשירייה")

© המרכזיה החינוכית הארצית – "ילדים בסיכוי – המועצה לילד החוסה"

ב. מוסא עבאדי ואודט עבאדי-רוזנשטוק

מוסא עבאדי נולד בדמשק, סוריה, בשנת 1910 והגיע ללמוד בסורבון בפריז, שם השתתף במופעי תאטרון ובתכניות רדיו. בפריז הוא פגש את אשתו לעתיד אודט רוזנשטוק, רופאת ילדים. בשנת 1940, כאשר צרפת נכבשה, השניים ברחו לעיר ניס, בדרום צרפת. שם עבאדי פגש את פאול ריימונד, הבישוף של ניס. הבישוף רצה לעזור לבחור הצעיר והציע לו משרת מורה לצרפתית לתלמידי הסמינר הקתולי. כאן עבאדי שמע לראשונה אודות הזוועות שבוצעו נגד ילדים יהודים במזרח אירופה והחליט להקדיש את המאמץ המלחמתי להצלת ילדים.

הרדיפה אחר יהודים באיזור ניס החלה בספטמבר 1943, אודט ומוסא החלו אוספים ילדים יהודים שהוריהם גורשו או נמצאו במחבוא. כאשר הילדים היו תחת השגחתם בביטחה, החלו לחפש עבורם מקומות מחבוא בטוחים. הבישוף תמך בבני הזוג במאמצי ההצלה ואף פתח את המוסדות הקתוליים על מנת לשכן את הילדים. הבישוף אף פינה משרד קטן עבור עבאדי כדי שיוכל לזייף תעודות זהות ותעודות הטבלה לנצרות.

עבאדי השיג גם את התמיכה של ארגוני המחתרת היהודיים כגון אוסה OSE והג'וינט JOINT שסיפקו תמיכה כספית. אודט ערכה ביקורי בית ובדקה את הבריאות הפיזית והנפשית של הילדים שהוחבאו. בזמן הפעילות הבלתי-חוקית שלהם, "קשר מרסל", כפי שנקרא, הם הצילו יותר מחמש מאות ילדים (527 ילדים ליתר דיוק).

כדי לנהל מעקב אחר הילדים, שלא יאבדו בתהפוכות המלחמה, מוסא ואודט ניהלו שלוש תיקיות נפרדות על כל ילד: אחד עבור הצלב האדום בז'נבה, אחד לשימוש יומיומי ואחד לגיבוי במקרה שאחד יאבד. כאשר הילדים נלקחו לבתיהם החדשים, ניתנו להם זהויות חדשות ואימנו אותם ללמוד את שמותיהם וההיסטוריה המשפחתית החדשה. עקב כך, רוב הילדים שכחו חיש מהר את הזהות האמיתית שלהם ורק התיקיות של בני הזוג הוכיחו את האמת.

כאשר האקציות (גירוש) על היהודים התהדקו, ארבעה ילדים נתפסו וגורשו. אודט עצמה נעצרה באפריל 1944 ונשלחה לאושוויץ ומשם לברגן-בלזן, שם בנס היא שרדה את המלחמה. מוסא, שנותר לבדו בניס, המשיך בעבודתו. מיד לאחר השחרור, מוסא הגיש את התיקיות של כל הילדים לארגוני הסיוע היהודיים כדי שיוכלו לאתר את הילדים ולהחזירם למשפחותיהם וליהדות. הוא התאחד עם אודט, נישאו ומוסא חזר לתחביבו הישן, תאטרון.

לפני מספר שנים, מעט לפני שנפטר, מוסא עבאדי תרם את התיקיות שהיו בידיו למשמורת ב"יד ושם". 527 ילדים חייבים את חייהם למוסא ולאודט עבאדי.

© המרכזיה החינוכית הארצית – "ילדים בסיכוי – המועצה לילד החוסה"

ג. וולטר סוסקינד-

יהודי הולנדי אשר עבד בתאטרון באמסטרדם שהוסב על ידי הגרמנים לתחנת ריכוז ליהודי אמסטרדם בטרם יגורשו למחנות ההשמדה. סוסקינד שיבש בערמה את רשימות המגורשים כך שקציני הס.ס לא ידעו אף פעם מה הוא המספר המדויק של היהודים שנכלאו בתאטרון. הוא גם התיידד עם מפקד התאטרון הגרמני ונתן לו משקאות חריפים כשוחד. סה"כ הצליח להבריח כ 600 יהודים מן התאטרון. סוסקינד לא הצליח למנוע את גירוש בני משפחתו לטרייזנשטאט והוא הצטרף אליהם למחנה. הוא ומשפחתו נספו באושוויץ. ממשלת הולנד קראה את אחד הגשרים המפורסמים באמסטרדם על שמו.

וולטר סיסקינד והגשר באמסטרדם הקרוי על שמו

חלק שני - הגדרת הנושא

המנחה יבקש מהחניכים להסביר את הקשר בין הסיפורים וביחד יגיעו לכותרת "יהודים מצילים יהודים". המנחה ישתף בפתיח לפעילות זו, המסביר את התופעה וידגיש את העובדה כי כל מעשה של תמיכה בזולת בתקופה כל כך קשה ומורכבת, הוא בגדר "המציל נפש אחת כאילו הציל עולם ומלואו"

חלק שלישי - דיון באמצעות כרטיסיות

מחלקים את הקבוצה לזוגות. כל זוג יקבל כרטיסייה, ייקרא את הטקסט ויענה על השאלה המצורפת. במליאה יוזמן כל זוג לשתף בקצרה מה היה נושא הדיון שלו ולאילו מסקנות הגיע.

סיכום:

לא בכדי הוחלט כי הנושא המוביל לציון יום הזיכרון לשואה והגבורה לשנת תש"פ יהיה "הצלה בידי יהודים בשואה - סולידריות בעולם מתפרק" חשוב כי נושא זה יירשם בדפי ההיסטוריה. בעידן בו שלטה תחושה שהעולם מתפרק, תחושה של חוסר אונים מול כוחות רשע עצומים, התקיימו מעשי גבורה של אדם למען רעהו, אח למען אחיו, תוך סיכון שלומו של הפרט.

ומהי סולידריות? זוהי תחושה של אחווה, רגש של אחדות ושותפות גורל המביאה אדם לראות את צורכי השני ולא רק את צורכי עצמו. לפעול למען השני גם בתנאים קשים, גם אם פעולה זו עלולה להפר את הביטחון האישי ולסכן את שלומו שלו.

© המרכזיה החינוכית הארצית – "ילדים בסיכוי – המועצה לילד החוסה"

השואה הוא אירוע חד פעמי בהיסטוריה ואין להשוות אותו לשום אירוע אחר. עם זאת נושא הסולידריות, בהקשר זה, מתחבר לימים אלה בהם האנושות כולה מתמודדת עם משבר וירוס הקורונה. שותפות גורל של כולנו. בתוך כך אנו רואים כיצד אנשים קמים לסייע זה לזה. אנשי רפואה ועזרה ראשונה מטפלים בחולים לצד החשש לבריאותם ובריאות משפחותיהם. אזרחים וחיילים יוצאים לחלק מזון לאנשים שידם אינם משגת. אחרים מתנדבים, ודואגים לקשישים בודדים. זה מה שמשאיר בנו את הניצוץ האנושי, הניצוץ שלא נותן למין האנושי להתפרק גם מול כוחות שנראים חזקים מאתנו. הוא הנוטע בנו את התקווה כי החיים חזקים יותר מהכול.

כהמשך לפעילות נקרין את הסרט "התנגדות" - סיפורו של מחנה המשפחות שהקים הפרטיזן **טוביה ביילסקי** יחד עם אחיו. בשיאו הכיל המחנה כ 1,200 יהודים, נשים, זקנים וטף.

© המרכזיה החינוכית הארצית – "ילדים בסיכוי – המועצה לילד החוסה"

נספח - כרטיסיות לדיון בזוגות

"כצאן לטבח" זהו ביטוי המתאר את מי שהובל אל מותו ללא התנגדות, מבלי שניסה להתקומם. לביטוי "כצאן לטבח מקום מרכזי בזיכרון השואה בישראל בעיקר בראשית ימי המדינה, ימים בהם רוב ניצולי השואה עסקו בעיקר בשיקום חייהם, במאבק להקים חיים חדשים בארץ ישראל והמעיטו לספר על גורלם וגורל משפחותיהם בשואה.

האם אתם מסכימים עם הביטוי כצאן לטבח? האם הייתם מציעים לשנות את הביטוי בהקשר של השואה? כיצד?

ועדת החינוך, התרבות והספורט דנה בשנת 2007 בדרישת יהודים שהצילו יהודים בשואה להכרת המדינה בפועלם. לדבריהם, המדינה אינה נותנת ביטוי למורשת אלפי היהודים שהצילו יהודים בשואה, תוך סיכון חייהם. ניצולי השואה שנכחו בדיון ביקשו שהמדינה תיתן ביטוי, תכיר ותוקיר את פועלם - בעיקר בהסברה ובתודעה הציבורית.

מדוע חשוב להכיר בפעילות זו ולתת לה ביטוי? הציעו רעיונות כיצד.

חיים רוט, יו"ר הוועד למען הכרת יהודים מצילי יהודים בשואה: ההצלה היהודית כמעט שלא מופיעה בתיעוד כיוון שהמצילים לא דיברו. במוזיאון השואה בוושינגטון, למשל, יש קיר עם 21,000 שמות של גויים שהצילו יהודים, אך אף לא שם אחד של יהודי שהציל יהודי."

היו הפרטיזנים, לוחמי הגטאות, וגם יהודים שהצילו יהודים תוך סיכון חייהם. אנשים אלה יכולים להוות דוגמה ומופת לנוער.

מה הם הדברים שחיים רוט רוצה להדגיש ?

כשנמלט אל היער, החליט טוביה ביילסקי להקים יחידת פרטיזנים יחד עם אחיו. יחידה שתורכב ממשפחות ובכללם ילדים, נשים וזקנים. החזון של הגדוד שהקימו האחים היה כי הצלת נפשות חשובה יותר מכל דבר אחר. "מוטב להציל נפש אחת מישראל מלהרוג עשרים גרמנים"

איזה ערך עמד מאחורי מעשיהם של האחים ביילסקי? נסחו אותו במילים שלכם.

© המרכזיה החינוכית הארצית – "ילדים בסיכוי – המועצה לילד החוסה"

הרב הראשי, הרב ישראל מאיר לאו, ניצול שואה בעצמו, נתן את משה רבנו כדוגמא ליהודי המפורסם ביותר שהציל יהודים אחרים ואשר "קיים את הפסוק 'לא תעמוד על דם רעך' הלכה למעשה". הרב לאו ספר כיצד אחיו הבכור נפתלי, סיכן במהלך המלחמה את חייו על מנת להצילו. גם בסוף המלחמה, כשכבר היה יכול להציל את עצמו, זחל נפתלי מתחת גדר לתוך מחנה ריכוז על מנת להציל את אחיו הצעיר.

האם הבחירה של נפתלי מובנת מעליה ? מהו הסיכון שלוקח נפתלי בבחירתו ? האם בחירתו ראויה להנצחה?

התופעה של ערבות הדדית ואומץ לב של יחידים וקבוצות בתקופת השואה מלמדת כי בשעה של סכנה קיומית האנשים אימצו ערכים אנושיים ומוסריים ובכללם הרצון לעזור לזולת. המצילים היהודים התמודדו עם קשיים רבים ולמרות זאת בחרו בעשייה למען אחיהם הנרדפים. על העם היהודי לזכור וללמד את התופעה המדהימה הזו.

מה עלינו ללמוד מהתופעה הזו של יהודים מצילים יהודים? כיצד אנו יכולים לתרגם אותה לימנו אנו?

© המרכזיה החינוכית הארצית – "ילדים בסיכוי – המועצה לילד החוסה"